६५ : स म न्व य स्व भा वा चा श्लो क

________सा मन्यं न भ वा श्चा ऽप्येकैकशः सा म र्थ्य त :।

अन्यो न्या ऽऽश्र यो यस्माद् भा वा ना म व्यक्तिः को वि दै :॥ ६५ ॥

अर्थ : ज्या प्रमाणे सामान्य आश्रयाशिवाय राहू शकत नाही त्याचप्रमाणे भाव देखील आश्रयाशिवाय टिकू शकत नाहीत. भाव सामान्य व्यक्ती पासून वेगळे, एकट्याने, स्वतंत्र अस्तित्वात येऊन विलंबित, द्रुत, मध्य अशी कशी होऊ शकते? अर्थात होऊ शकत नाही.

स मा लो च ना : ताल सूत्रप्रमाणे वेग (उत्साद) झाला, स्वर सुरू झाले, भाव झाला. या शिवाय नाही व्यक्तिमत्त्व रसकुठे, केव्हा? या सर्वांची आवश्यकता आहे. म्हणून पूर्णपणे सामान्यांना भावांना कशी व्यक्त करता येते. स्वी पुरुषांच्या वयानुरूप बदलते. म्हणून अशा दोन्ही वयामध्ये अंतर उच्चारले जाते. त्यामुळे अशा त्या देशानुसार, उत्साह बदलू शकतो. आपल्या सर्वांच्या अनुभवात असेल. म्हणून सामान्य असेल, तर तो सामान्यपणे त्याच्या भावना समजू शकतो. तसे सुंदर करून आहे. तुम्ही काय, मरस, उद्योग करा, काम करा, रुचेल असे करा. या दोन्ही गोष्टी. मनात देखील जिवंत आहे. रोग आणि शिकवण आहे. आपल्यापासून सामान्य भावनेतून आहे. कारण काही अशी जाणीव सर्वांना माहीत आहे. म्हणून सामान्यांना भावना हे केवळ अस्तित्व आहे, असे म्हणता येते. दोन्ही आधार त्यांच्याशी एक होऊन असतात.

: ६६ : भा व सू ची त ना च्या स्व रू पा चा श्लो क

स र्व था ऽपि ना श्लो क : सा मा न्य भा व ना त्म क :।

सा मा न्य अर्थो न श्लो को द्दस्ता नि त्री णि स्व रू पम् ॥ ६६ ॥

अर्थ : आकाशात फुलणारी फुलांची कल्पना करता येत नाही, त्याप्रमाणे मनाने न पाहिलेल्या गोष्टी दूरान्वयानेही कळत नाही, असे म्हणता येत नाही. कारण द्रव्य मनाने, गुणसंपन्नाने, अर्थसंपन्नाने पाहिलेले आहे, त्याप्रमाणे प्रत्येक वस्तु ज्ञानात आहे, त्यांचे अस्तित्व दिसून येत नाही.

स्पष्टीकरण : मोठे सुंदर विवेचन आचार्य करतात. संपूर्ण विश्व हे त्या विश्वाशी संबंधित सर्व द्रव्ये या सगळ्यांचे त्याच्याशी संबंध आहेत. हात आहे, पर श्वासोच्छ्वास आहे, पृथ्वी आहे. सूर्यप्रकाश आहे, परंतु तो मेहरबान आहे, का कोठे आहे. प्रकाश आहे आणि मनाने पाहिलेले आहे. सूर्य लाखो मैल दूर आहे. त्याचा उदय होतो आहे. त्याचे पृथ्वीशी नाते आहे. आणि आपण, मनाने त्याचे सूर्याशी काहीही नाते नाही, प्रत्येक वस्तूचे वेगळेपण आहे, ही केवळ अनुभवाची गोष्ट आहे, असे म्हणता येत नाही. आणि एकाच्या म्हणण्यानुसार, खोटे आहे. पूर्वी आचार्यांच्या काळी गुरुत्वाकर्षणाच्या सिद्धांताची कुणी कल्पना केली नव्हती. तो नव्हता. आजही अवकाश/आकाश, अ-संकल्पित होता. पण आचार्य सूचित करतात की ते सर्वच स्वीकार. पुढे, पुढच्या काळात ते वैज्ञानिक मांडले गेले. ते ही स्वीकार. त्यामुळे ज्ञानात अधिक वाढ होईल. आचार्य सूत्रात आचार्य उमास्वामी अनेक सूत्रांत 'ε' (+) असा मोठा वैज्ञानिक खुलासा केला आहे. ती पाहा, किंवा तुम्ही जे पाहता, ज्या त्यात फक्त (+) जोड. का? तुमच्या बुद्धीच्या आकलनात, कल्पनेच्या देशात जे काही आकलन होते ते ग्रहण केले आहे. ते देखील जोडून घ्या. सिरियल्स (आत्मा) काही लोक म्हणतात, अवकाश, अकाशस्थिती म्हणतात. आत्म्याला जे काही रचलेले आहे. आजच्या वैज्ञानिकांना त्या वस्तुंचे वर्णन करण्यासाठी शब्द उपलब्ध आहेत. जसे, सिटि, सिरियल्स, सिटी, अशा शब्द आहेत.

कधी कधी काही शब्द आत म्हणजे काय नाही, आणि निगेटिव्ह रुपाने अर्थ केले जाते. नकारात्मक सांगणेही सकारात्मक सांगणे होय. अनेक/कारण नकारात्मक सांगणे म्हणजेही समजावून सांगणे आहे. जेव्हा आपण दूध म्हणतो, तेव्हा ते पाणी नाही, खीर नाही, श्रीखंड नाही असे विचार करुन जाणतो, वस्तू काय नाही यावरून ती काय आहे अशा प्रकारे वैज्ञानिक रीतीने वस्तू जाणली जाते. सोने शुद्ध करताना चांदीचे तुकडे घालतात, चांदीच्या अस्तित्वाने ते शुद्ध होते. चांदी काही कमी नाही. पण चांदीच्या मिश्रणाने सोने शुद्ध होत नाही. दोन्ही धातू वेगळे आहेत.

ि रस्स र ि रउ म रकमा ि. म कद्ध फुप्प्ुस ि जपा र ऑक्सि ि ज ि म्हण ि ह ू ा मा त्म महि,
ि प ह ू ह ि फ ि ि प तर ू रक्त ि ह ि. अन्न वै ि ा ण : असे म्हट ि ि ि. ि ह रही आ हे,
आ ह ि. ि र ि म ए ू ि 'ि रत्तो'. अन्न आ हे, औ ि ह आ हे. डॉक्टर्स आ हे, म ि ि ि ज ि हण रआ हे,
ि र ि ि म णुस का ि रतो? ि रा म्हण ि ि ि, म ि ि हे. Change is the way of life.

ि र्षी अरविंद देखील आ म र्श्या ि ि म र ा ि ि म ि र स्वा ि स ह करता ि. ि ि अ-
ि ि म ि स्कं ि, म म ि स्कं ि यांनी स ा डत ि एक अत ा त शी म ि आहेत. म र ि द र्ष,
त ा ि ि ि ज, ि ह्म हे देखील आ त म शी स्कं ि ि आ हेत. आ त ि ा ळ, स ि ि ि ि
ि ि क्षणंक आ ू ि ते त ा म ि स ि री, इ र द्रव्य शी ि ि म ि स्कं ि हे आ हे ि ो स्कं ि हे कथ ि ि
ि ि ि अ ि ि स स्त म आ हे.

आ म ि श्री ि ि ि स्वरी मते ि ि ह ि आ हे. त ांचा स र ि म र क ा ि क स्कं ि ा ह्म हा
ि ि ि ि क आ हे. आ म र्य आ ू ि ंद्र यांनी आ त्म्या च्या ि ि चा ठि ि ि क्ती रा उल्लेख केला
आ हे, त ि स्कं ि -ि ि तीत ि ि म ि आ हे. फी ि र ि ि यांचा स ि ि ि ि ि आस स्कं ि
आ ा द्वि क ळ प ू ि आ हे. आ ि ली ि ि म क्ती स ि ा ि ि शी आ ा द्वि क ळ्या ि ू ि ल हे-ला हे
यांनी ू ि ि टका आ ि ,स्कं ि ि र ह आ ली आ हे

: ६७ : अप ू ि स्कं ि

आ ि त्मि ि ि सप ू ि ां ि ि ह ि ि ि ि म ि ि ्
आ ि हा र्त स्त ा ि ू ि दुष्क-ि ांत ि स ॥ ६७ ॥

अर्थ :

अप ू ि त्वि रहत ि मही किंवा आ ू ि ि आ ू ि र ह्तो, त ा ि ि ह्म ि ह ि म हि, असे म्हण ि
देखील ि ह ि ि दआ हे. ि म्ही ि रएक म ि, ह्टा ि आ ि म म ि त र ि ि ृथ्वी, ि णी, आगी, म ू
म ू ि ि दुष्ट यांचे अस्तित्व हि म ि ि ि ि ा र म हि. ि ि ा ि ि ि ज्या दृश्य ि स्तु दिसत ा ि.
ि ा प ि ि ि त्या म ा ि स्तु अ ि ि ि दुदलांच्या आ ू ि स्कं ि ि ह ि. त ांना केवळ 'अप ू ' ि ि ज्ञ
ि ांनी ह ठरेल.

स- घा र्था ि रोचा ाः

आ चा र्थश्री अप्ूि ाह्नम्म ाम ि र-हृह्नन्त स्मां ाा आ हे ाे श्म रू आ ाि ब्लूा ाा ाा ाा झ ाे आ हे. ाा ांतु अप्ु-स्फ ाेत ाी कल- ाम देखी ाि कहोी ाी ाां ाहे ाा .अप्ुंच्या रा ाूह्ह ाा स्फ ाेट ाा जा ाे. अप्ु ही स- कल- ाम अक्क ाा आहेआपि आ ाा त्या ह्ना ाा-क्ष्का ाे ाा आ ाि ज्या ाा अप्ु म्हट ाे जा ाे, त्ोही अप्ुंचा एक स- ाूह (स्कं ाा) हो ाा .त्या ाेि ाे ाटकाोवॅा न्यूर्वॅन इ. स ाेा ाि ाे ाे ाा ाे, त्या ाा ाू ाा ाे ाि र-हृहो ाे. 'ह्वि ाे कपि ाु पा ा ाांतु' या स- र्भाे कधि ाा स्थ्ाा ाू हे स- ाू ाे हो ाे की , द्वे ाा िकं ाा त्या ाू जा स्त अप्ुंचा स- ाूह म्ह ाि स्कं ाा हो ाा . ज्या ाा ाु ाि : ाु कड्ड हो ाे श्क ाा ाा ही, त्या ाा अप्ु म्हप ाा ाा . ाा त्या खो ाा ाा ाे, स- तरिष्ट ाीप्रा ाे, अप्ुंचा स्फ ाेट हो ाा ाा ाू , द्वे ाा िकं ाा ाा स्त अश्या आ ाु ाा ाू ाा ाा ल्या स्कंधा ाा स्फ ाेट होऊ श्क ाे.

म्हप ाू ाा एक स- ाा : अस ाे ाे म्हट ाे ाे ाे, ाौध्द ाा तत्त्व ाा ाा ाे की , अप्ू अप्ूि ाे ाू झा ाेल्ली आ स्था आ ाा ाा ाा का आ हे, हे त्यां ाे सारे का ाा ाा अस्त ाा ाा दा ाा ाा ाा ाा हो ाे. अप्ू अप्ू ाे ाा ळे म्हट ाे अस ाे ाा ाा र ाा ाु ाा ाा ाु ाा ाा ाा ाे ाा ाू श्कल ाा ाा ाा. श्री ाे रख्ी आ ाे ाा अप्ुंचा ाा ाु ाा ाा हो ाा . श्री ाे र कडूा ाी अस्ख्य क ाे ाा रा ाा जली ाा ाा ाा ाी ाा ाा रा ाा ाू श्क ाी ाा ाा ाी. ाे ाा ाा ि र-हृह्नन्त देखील अने क ात्या ाा ाा ाा ाा ाू ाा ाां ाा ाा ाा हा ा .अप्ू-अप्ूि ाे ाू ाा ाे ाा ाूह ाा ाा ाे, त्ो अप्ुंच्या रा ाूह्ह ाा अस्त्या ाे का र्था र-द्धी करपा ाा अप्ु उा ाा ाी आ हे, एवढेच ाा ांतु एक अप्ु ाा ाि अका र्थकि ाे आ हे ाा ुई ाे ाे ळ ांक अस ाे ाा ाा ाे का ाे ाा ाा श्ि ाा ाे ाा ाा ाा ही. ाा ाा ाे का ाा ाा ाू ाा इा ाा ाा ाा आ हे, नेढे आ हे इ. स ाा र्थि ाू ाा श्ि ाा ाा ाि ाि क्रा ाा ाे. अप्ुंचा (स्कं ाा ाा) ाा ाे स्फ ाेट ाा ाा ाा ाा ाे, ाा ज्या ाु रेपि ाा ाा इ. ाा र्थाचा उा ाा ाा त्या ाा ाे केला ाा ाे, ाे ाा र्था अप्ुं ाे ाि ाा ाा करूा उष्प ाा ाा ाा करता ाा . रूा ाा र ाा ाा ाा त्या ाा अस ाा ाा र्थाचा ाा ाा ाा (ाु रेपिआ ाा ाे रे) न रेल ाा र आु स्फ ाेट हो ाा ाा ही अस ाे श्म रू ाा ाा ाा ाा. म्हप ाि आ चा र्था ाे ाे ाा ाा की अतं ाा का ाे, ह्टा ाे, आ ाा ाे अप्ु ाा आु ाा ाा ाा ाा ाे त्या ाा स्कं ाा (ाा ाु ाा ाा)हो ाा ाा ही.अस ाे म्हप ाे ाा ाा ाा ाु की ाे आ हे. ाे ही अने का ाा स- रूा ाा म्हट ाे ाा हिप ाे की एक अप्ु का र्थकि ाे ाा ाू अप्ुंचा स- ाूह ाा का र्था र-द्धी ाा आ ाा श्क आ हे.

आ ता ाा ाी ाी स- ाा ाे अस्ट्ां आ हे त्या ाे का ाा आ त्मा ाा ाा ाी अस ाेच एक ाा क्ष ाा , ाा िक्र-ाा रेका र्था ाा ाे रआहे. ाे आ ठा का स्थ्ा का र्था स- ाूहा स- ाूह हो ाा . के ाा ळ अप्ू-रेप्ू अस ाे

ह र रसंस रस्थि तीहि उद्भ होसे ह रती. ह प रस रस्थि ती हत्र दिस्त, रूप ह, आ ुभ ह हत्र हि हि. म्हणू न केव ळ ह ळेह ळेअप ु रूप र रत्नू हरुआ ह ह सम है, स्वंत न म न त ह रसोठ आ ह स्थ हसंा हेईल . म्हणू न या कारियेत न आ स श्री अप ु न स्वंत , तांहे कार्य, कार्यसिध्दी या ह ह मोठ हैज्ञा निकसरुआ म िन ह मसांन ह आहेत ,तो ध्या म ह ह ह त ह रअप ु ह न तर आ हे ह स्वंत केवळकल न अहे, अस तर आ हे अस म्हणा पे या ज्ञा ह ह ह स्युस्थि ती म का रणा स स्थे ठरेल .

: ६८ : ह्यांति तून ह ुक ह क !

____

______

कार्यह्यांतरु-ह्यांत :कार्यसिंा हिका रणा्

उप य श्म ह त्त स्थं, ा ुप रूप ती र स्क न ॥ ६८॥

अर्थ :

आणि रूप रत्नू न ह ुष्क (स ह , प णी , ृथ्वी इ.) ही भा री म्हणजे खोटे आ हेअसे ठरले ह र ह स्म णूहे अस्ति त्व देखी ल ह्यांती (खोटे) ठरेल . का रण असे की जे का रण आ हे, ह कार्य सिध्दी हे ा स्क आ हे. कार्य ह का रण दोन्हीं ह आ ह ह म न त ह र ा ुप , रूप ति क्रिया इ. म न त हे पा रस हिह. (असा दोष निर्माण होईल)

स म र्थ ति चेच र :

कार्य ह का रण यांत जो अंत स ंस आ हे, तो नीट न ा हि ळत (स स त ह रका रण कार्यरुप होते. का हि हा ह्यक र ह का हि स्पूच्या स ह्यांनू स स्या चि का रण असेती ह रस कार्य होते.

आ त्मा नीमा ह, न ा ह ुक्तीस ठि असो, आर्थिक उन्न तीस ठि असो, की सांस्कृतिक र्णी ह ह च्या श्रेष्ठाह आ कांक्षेस ठि असो, त्या ह न्या मू त्र ुक्ष का रण ह गौण का रण यांच्या

न मते असतो. हिही आ ा पु अशी हुक करतो की दुःखे ा ग्र त ा ट्टी काळ ला. यु क्ती मा ठी आ त्मा च्या गुणांचा वि चार, ता ह अंत र्या उर्वी ा न, ऊर्जा स्रोत्रांचा मा ा र, यांचा उा यो ा न करता, हा ह्य गोष्टी ना खूप ा मह त्व देतो. न मा ज अंध श्रद्धे कुदेव -कुशा स्त्र -कुगुरु यांना न मोक्ष मा र्गा दर्शक मा नतो.

म्हणून आ ा त्मा ती ा मा हि हिही का र्य-का रण नीट सम जून त्या चा उा यो ग केला ा हिजे. न मा ज असे की व्यक्ती असे, अशा न संगुणित वि चा र मा हिम ता ह ची वन फुलत. अ हि रेक म्हण जे आ नंद न.

का र्य म्हण जे जे सा ध्य करा य चे आ हे ता न भांती नको, होईल की ना ही, असा संशय न को. सा ध्य न निश्चित हवे. या ला न उपा दान म्हणता त. जे का र्य करणा र, ता न न संसी न ह कार्य पूर्ण होणा र आ हे म्हण जे आ त्मोर्जा हवी. ता न धैर्य शक्ती हवी, उत्सा ह हवा. आ पले आ न जे न केले ते न केले, भ्रांतीचा वि चा र न को. जे घ ेतले, ते न केले. जे करु न होईल. अशी आ त्मप्रेरक प्रवृत्ती न अ ात्मरूप असले पाहिजे. वृत्ती म्हण जे आ त्मा ची न प्रवृत्ती म्हण जे प्रेरक वि चा रांची उज्ज्वल -न जा.

गीतेत अर्जुन असा न मोहान, अ हि रेका ने हरा न न, ता लि त दै र्य झा लेला दुःखि त आ हे, तो इत का विचि त्र, गुण वा न, ऊर्जा वा न असून ही असा ता लि त दै र्य का ? श्रीकृष्णाने त्या गीतेत हेच सा गि तले आ हे, जे का र्य सि द्ध करा य चे आ हे, जे ध्येय सा ध्य करा य चे आ हे, ता सा ठी तुम्ही ता न-न न न म ा न कि ती प्रेरित आ हा त, कि ती उत्सा ही आ हा त, कि ती उत्सा ही आ हा त, कि ती ऊर्जा वा न आ हा त हे महत्त्वा चे न हता आ हे. ा ौरव न न न जे का ा ण रवि हि त न मा ज आ ज न न्द्र आ हे त. त्या ज न संत न करु ला ा हे, श्री न न झा ले, न न   झा ले. का ? ता ता न मा ा ती व्यक्तीनी जोरदा र दैहा न्ति का ची उर्जा सहनी गी त न न त व ा न न स्वी कार ले म्हणून जैन न मा ज श्रीमंत आ हे, ा ा तो न मा ने रूपा ंत र न न न न ही करु श कला. का ? न रता न ती ा मा नी न का र्य-का रण न न कळ ला न ही. सा न्या ता त्या च्या म न न अशा न आ ळशी, आ दुखी, अ-प्रेरक र हिल्या . जे वि चा र स्वे रे न ही न, ता मुळे जे न ा ध्य करा य चे आ हे, ती या चे कोण ती, हे ता ला कळ ले न ही. म्हणून का र्य-भ्रांती हा सुंदर श ब्दप्रयोग आ चा र्य करता त. हा प्रश्न केवळ ा टेन रां न न ही. आ चा र्यांना बौध्दांशी वैशेषिकांशी, वैदिकांशी का ही कर्त व्य न ही. ता ंना कर्त व्य आ हे की श्रमण न कशा प्टया , मा ख्वि वि चा रा ंनी न मा ज न न न न चित्त्‍ होऊ नये. त्या न सा न्य न न न न ती च्या भ्रांतीचा

ा र्दपा ाे करा ाप आहे मा ा हाज रमैला ास इंाफ ाा सा ाआ ाे. इकडे ाेा ाकिंती ाी अडाणी ा ापा त्यांनी ाे ाा उस केले. आर्प केले का? ही श्क तीभ सीमा ा देखील हाेती/आ हे. तुम्ही ाा ाेत ाााा ाादेश ाा ाा करण्या ते, ाप त्यांनी ाे ाा ाे ाे ाा हे. ाे अप त्या ा ऱ्क ाा ,ऊर्जेला यांा याा ाााेे ास.

अाे ाे आम्ही आप ा स्वतः देखील आ त्या या ती ाा ाा ाू आ या रदेणा र अहे. श ाे रआ हे, णीााा आ हेम्हणू ाा ाा रार्, ात हा ा,दो ,आ ाा ाा ाांा ाी याणी यांा ा ाहत आ हे.

: ६९ : का र्-का रणा ाे ाूक्ष्म त

एकत्वेऽन्य ा र ाा :श्रे ाा ऽन्यामेऽि ाा ाु व :।
द्वित्व -संख्या ाि ाेाे श्च ,सं्षृ ाि श्चेन्नु ाैा ाा ॥ ६९ ॥

अर्थ :

का र्या ा क ाणा ाा एका ा ाेे स्वी क र केला ार का र्ा ा कारण् हे दोन्हीही एकरूप हो तील. एकच का रण या एका का र्य प्रधा ाा ाेा रदुस-या चा आभा ा होईल. म्हणू ा त्या ाेही आपे का रणा ाे ाि ाा रकरा या. का रण , कार्ा ा का रण यांाे द्वैत म्हण जे वेग ळकला मा अहे, वेग ळ उा ाा रआ हे (सं्षृती) असे म्हण णे देखील ख रे ाव्हे. वेग ळ कार्ा ा ाा हताा ाे आ हे ा का रण ाहता ाेाा ही असे म्हण णे देखील योा ्य ाा वंा ााही.

स-या र्ा ाेचा ा :

आ ाा त्या ाि ाा रा ा, एकवि रांा ती दिसून येते. ही म्हण जे का र्याे ाा ाा अ हे का रणे ाा ाा ाही. हा ा ण रा ाा श्व असे ाा र ाुरु हाा ,ग्रंथ हाेत .संप ती हे ाा श्व असे ाा रका ाा र हाा ,का रवख ा-छो टेही हाेत ,मोठेही हवेत .सा ाा ाि श्व ा (का रणाि श्व ा)सा श्व ाि ाद्ध होेत ा ाही. ही ाीांा ा आ हे, सा वे ाि श्च ाा ा ाेआ हेआशा ााा ककला ाे ाा एूक ाीा ाित हेत ा ाही.ाेाे 'ही ाुक ा अहे. शुध्द आ हेआ ाा ा,या ाणी' असा ाि ाा सी ााा ाका आ हे, जे आ ाा ाहीआ हे, असे का र्तुम्ही स्वी का ाा आ हा ा ,सा श्व दूर आ हे, ाे सा श्व कारा ाे आ हे, ाे संध्या उत्त न्न झा ाे

ना हि आहे, हे कळल्यानंतर ज्याची दृढ श्रध्दा असल्याशिवाय तुम्ही सत्याने जुळवून घेऊ शकत नाही,

जे करणे आवश्यक आहे. ईश्वर नाही, वैराग्य नाही, पण मुक्ती कशी? शक्य नाही

. म्हणून ज्या सत्याचा, अंतरंगाचा ध्यास आहे, ती अल्पावधीत सिध्द होत

नाही. काय हे दृष्टिकोन. सत्य काल सिध्द होत आहे. म्हणून काही

काय त्यांची मांडणी करत नाही.

: ७० : स्त्या च्या शोधा सा ठि स्या द्वा द

ि रेधा द्रो नैका त्म्, स्या द्वा दप्रतिक्रिया न ।

आप्त च्चैका न्तेऽप्युक्ति र्नाऽ न्या च्यमिति युज्य ते ॥ ७०॥

अर्थ :

हे प्रभो, तुमच्या स्या द्वाद पध्दतील जे न्या य ठेवता त. त्यांच्या मता ने देखील त कार्य-का रणा च्या एका न्त भिन्नत्व स्वीकार ठरत ना हि. कार्य-का रण यांची एका त्मता, वा ता दात्म्य-संबंध हेही संदोष न ठरता त किंवा परंतु, आप्त न (अनिर्वा चनी य)भिध्दा न्त सांगा त ने रआप्त च्चैहे या च (शब्दच्या द्वारे न्या य) होऊन जा ईल. आप्त च्य ता हे एका न्त करता येत ना ही. म्हणून कार्य-का रणा ने द्वैत किंवा आप्त च्यता यांचा स्वीका र करता ना अनेका न्ता चा आश्रय घेणेच योग्य होय.

स्पष्टीकरण :

बौध्द असे मा नता त की प्रत्यक्ष रणा त र कशा चेही ि वेचन करता येत ना ही. स्वरूप रेकडून हे संवृती ने म्हणजे कल्पनेने, उपचा राने करता येत ना ही. त्यांचा भिन्नत्वी ठरत ना ही. पण केवळ रे का रण का र्या चा उपचा रा पुरता हि, म्हणून आप्तच्या त एका न्ता चेही देणे उचित ना ही. स्व र उपचा र आहे, संवृती आहे, केवळ कल्पना आहे, असे म्हणता न देखील त्या च्या 'रूप' कशू न झाले. म्हणून उपचा र, संवृती, ना का रता येत ना ही.

हे सांगा यचे का रण असे की जे लोक म्हणता त की निश्चित का रण कोणते हे सांगता येत ना ही, ते त्यांचे म्हणणे चुकीचे आहे. आचा र्या ने अशा अनेका न्तांनी दूर केल्या आहेत. नंतरच्या द्वारे जैनांचा कडून प्रसारित होतो. पूर्वी च्या ता र्कि का नी, सांख्यांना बौध्दा ना जैनेतरांना सहन होत नव्हते. त्या ना ही अनेका का रे छडे ला गून कार्य-कारणांचा संबंध सिध्द केला आहे त्यामुळे अनेका न्तांनी, अंध श्रध्दा दूर झाल्या.

: ७१-७२ : द्रव्य पर्याय विवेचन

द्रव्य ा र्या मेरैव ां ा मेरव्यति रेकाः ।
ा रिणा ा ि शेष क ,श्रवि ां-अश्रवि ा ा ा :।। ७१।।

ा ंज्ञा ंख्या ि शेष क स ा ् ण ि शेषा :।
ा मेय ा दि ेद क ा ा ा तं ा ा ंस्था ।। ७२।।

अर्थ :

द्रव्य ा ा र्या (अ ा स्था)हे एक आ हेत . त ा ा अव्यतिरिक्त आहे. ा ा ा रुा ा ही (अ ेका ाण ा)धा रण करता ा. ा रिणा ा ा त ा ा रिणा ा ा धा रक, श्रवती ा श्रवतीा धारक (श्रवि ा ा ा), ा ंज्ञा (ा ा)ा ंख्या यां ा ही ेद आ हे, स ा ् ण ा ेद आ हे. प्रत्येक ा ा मेय ा (हेत ू) ा ा ठेवा ठी आ ू श्य क. अशा री ा द्रव्य ा ा र्या मांचे ा रस्पर ा आ ेक ा कारं ा ी दृश्य ा ा आहे ा ा आ हे.

स ा ार्थ ि वेच ा :

ही कारिका ि ा ा ा ा ा ने, ा र्या ा श्य कर्तृ दर्श ा ा जीव आ हे. ा ा ७५ कारिकां ू ा ा व्य री ा ा र्ण करु ा आ ा ा कारिके ू ा ा एक अ ेका ा ा क ा ू ा ा हे आ हे. ा थे द्रव्य म्हण जे ा ुण ा ा (ा ुणी)उपा दा ा ा ा ा कारण ा र्या ा श ब्द ा ा ुण ,क्रिया ा ि शेष आणि कार्यद्रव्य ा ुद्धि हे आ हे. ा र्या (अ ा स्था)ही ा ी का र्यात्म क आ हे. आ ा को ा ा र्या ,ा िद्ध ार्या आ ा ण ा ा ा ाही. ा ा होण्या ी श्रव ा ा आ हे. क्ष णाक्षण ा ा रिणा होणे ा द्रव्या ा स ा ा ा ते ा रिण ा आ हे ा का ा ा ा . ा ू कारी ा र्या दुसऱ्या ा ा ा र्या ा ेकार ण (उपा दा ा कारण)अशी ा ा ा री ा रा ा आ हे.

ा थे अव्यतिरिक्ताः असे जे म्हटले त ा ा अर्थही ध्या ा ा ा ा ा ा हिजे. अव्यतिरिक्त म्हण जे 'अश्र ा ा', अ ा ा म्हण जे एक द्रव्य दुसऱ्या द्रव्या ा रुा ा ा ा ा ा ही. ा ा ा अहे ा ा हो ा ा ही. आ त्मा हा कर्म हो ा ा ही, कर्म हे आ त्मा हो ा ा ही. ा ा एका द्रव्या ची ,एका क्ष णाची अ ा स्था हो ा ा ही. ा ा च्या ठ ा ी ा ी ज्ञा ा ा स्था , आ ंद ा स्था दिसते ी ा ा ,

आहे त म्ह ण टी दिले ला न ाही, अशी ि ििन त, ण ज ी एकही अ ास्थ आ त्मा ची न ाही. अा ू श क ा नाही. श्क ा ा अशक ा य ी स ह ी न ो दर्शि ति ली आहे. नदे ा हो, ा ा कि ा र ा ह ा नाही. कि ा र कि र ा ने द्रव्य हे दोन्ह ा त्या च्या अ ास्थ स ा ा ा ाही, म्हणू न अवल िंबस कडे लक्ष दिले पाहिजे. द्रव्या ती ल गुण हे न ा ा न ह अस ति त्या दे ा ा पर्या क्र म-शा ाी अस त ा.

आ चा र्यांनी अशी मोठी चर्चा केली आहे की ज्या बा ा लोकांचा स ा ा ा नी मंथ ांचा स हू न ौरा ा ,ा ांनी ि िर्ा ा ा न हो ा श क ा आहे म्हणू न त्यांनी 'कर्ष ि ण' हे ि शेष ण मा ा ा ा ा ा स ा ा ा राहिले पाहिजे. ण ने-व्हीट, ा हू ा हू असे श ब्द ा क संबंधी आहेत. इंा ण न ा ा स ा ा हू म्हट ले त रकळत नाही, ा ा ा स ू द ा ा ा ा र पटते. संख्यांच्या ा ा ा ी ा ह स ू न ा ा ा ा ा र अस त ा. त्यांनी संख्या त, असंख्या त, अन ंत, अन ंत ां अशा त्यांनी संख्यांची ा ा न केली आहे. ा स्थिती ा ा शी आहे त्या संख्येत देख ील स ा क्षा ा ि द्यम ा आहे.

अशा री ती ने या दोन कारिकांतून आ चा र्यांनी चर्चा ा ा केले ा ले आहे, त्याचा उपसंहार केला आहे.

: ७३ : अनेकांत ा ीर ण आक्षेप

ा व्यो ले क्षि कै रसिद्धि स्यात् ह क्षं ा प ा ि ा ि द्य े ।

अा ो ले क्षि क ि स ि द्धौ न न स ा म ा ि ि शेषता ॥ ७३ ॥

अर्थ :

ज्ञ आ ा ा ा सि द्ध करा य चे आहे, ते सि द्ध कसे करा य चे? आ क्षे ने सि द्ध केले ा र ज्या ची अपेक्षा केली ज ा ा ा ज्या अ क्षे ने सि द्ध केले जाते, हे दोन्हीही ा क्ष कल्पि त ा टत ा, ख रे ा ट ा नाही. (स्या द्वाद ाा ा क्ष आक्षेप) न ने ा अपेक्षा र हित न स ा ि शि ष्ट क ा स्थ आहे असे अस ता म अ क्षे ने सि द्धी करता ये त नाही (असा हि एक आक्षेप) कारण स ा म ान्य वि शेष हे काही न स ु दे स ा ा ा गुण ा ा ा ाही ा ा, ती केवळ संकल्प न आहे (असा आक्षेप आहे)

स ग्र र्थ ि ि ेच ि :

ग्र कारिकेतू ि जैि ांग्र जो अेका न्त ग्र द ग्र सा पेक्ष ता ग्र दआ हे त ता च्या स हायाे ि े जै ि सिद्ध करु इच्छित ि , ते सिद्ध होत ि ा ही , असा हे एक ि ि ि क्ष आहे. डॅ. र ग्र दूपा ि ांनी ही ह िुद्दा उचलू ि धरला आ हे. अेक ि्ुन्ना ि स्वी ि ि ि ग्र नि ि ि ांनी अेका ि्त ि ि ेध केला आ हे. ते म्हण ि ात ि ुम्ही ज्या अपेक्षे ि ेक सिद्धी करत आ हा त ी का ल ि कसोटी आ हे कारण अेक लोक अेक अपेक्षेने ती ि गोष्ट वेगवेगळ्या रीती ि े सिद्ध करती ल. ि ि त्यातू ि ि ि ि ळ्या सिद्धि ि ि ि ि ी होईल . दुसरे ि ि ि ि ि ि म्हणतील की - जैि ांि ा त्ते ि ा ि ि ि ि असा भेद दितो तो ही काल ि कहोत . त्या च्या ि ि ि ि ि ि ि , ि ि-ि ि , गुण -गुणी गुण ि गुणी ि ि ि ि ि ि ि अे जे जैि ि त ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि मंडळी उगी ि अे भेद करुन भ्रांती ि िर्माण करता ि , ि ि ि ी भ्रांती ि ि अा अेका न्ता ि े सिद्ध करता ि . अे दोन ि ि ि ी ि क्ष , वी जे आ ि ले आ हेत , त्या ि उल्लेख आ ग्र ि करी ि आ हेत .

ग्र ि ेखंडन पुढील कारिकेत आ हे

: ७४ : ि ि ेधी ि ि ांनी ि ि ि ि

ि ि ेध्या न्तो ि ैका त्न्ं स्या द्वा दि ि ि ि ि ि ् ।

अा च्यैका न्ते प्युक्ति ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ।। ७४ ।।

अर्थ :

अपेक्षे ि सिद्धता , अपेक्षारहित सिद्धता अे दोन प्रका र सिद्धी ि आ हेत , हे आ म्ही (अेका न्तवादी) मंडळी ि ा ि करतो. ि ि ्च ि प्रकारे आ म्ही एखादे ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ी ि ि ि ि ि ि. त्या ि अेका न्ता ि दोष ि ाही. अा दोन्ही एका ि ि ि ि ि ि ि ि ि आ हे आणि ि अा च्य आहे, ि ि ि ि ि ि ाही , अे म्हणा ि ि ि ि म्हणणे ही ि ि ि ि ि छेद देणारे आ हे

स ग्र र्थ ि ि ेच ि :

आ ग्र ि ि ी दोन्ही ि ि ेधी ि क्ष ऐकू ि घेता ि . ि ि म्हणता ि की आ म्ही जे द्वैत सांगतो - ि स ि दिसते. ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि . गुण -गुणी हे दिसता ि . ि ि जसे गुण , ि ि जसी ही गुणी , ि ि ि गुण ि ि ि ही गुणी , अे ि ि ि ि दिसते. ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि

डिस-ऑर्डर, अव्य स्थ मन काय ही लागेल. म्हणून आहे म्हणून मायाम, सुंदर आहे म्हणून सौंदर्य. हे सगुण-निर्गुण, साम्य-वैषम्य असे भेद फक्त कल्पनेमध्ये केले तर मनाची शांती सिद्ध होते.

म्हणून आपेक्षा मदतगार आहे, तो खरा आहे. शब्दांतून जे सत्य सत्य आम्ही/तुम्ही कथन करतो, ते सगळे सापेक्ष आहे. काही निरपेक्ष आहे असे आम्ही ईश्वराविषयी सापेक्ष मानतो. एका दृष्टीने पृथ्वी गुरुत्वाकर्षणामुळे वेगळे टेकणे गुरुत्वाकर्षण कसे असते ते कळत नाही. आकाश निरपेक्ष अशा आपल्या मानवी प्रज्ञेला म्हणजे ‘ब्रह्म’ हे कल्पना सापेक्ष आहे. दृश्यांतील सापेक्षता निरपेक्ष अशा दोन्ही सत्यस्वरूपी दृष्टींचा योग जुळल्यावर शांती प्राप्त होते.

: ७५ : आत्मज्ञानाचे निरूपण

निर्गुण निर्विशेष सिद्धांत गोचर दीक्षया ।
सत्यं सत्यं सत्यं परस्य काल-ज्ञानकं गतम् ॥ ७५ ॥

अर्थ :

जेथे गुण नाही तेथे गुणी यांच्या पलीकडे असलेले सत्य एकरूप आहे, तो सिद्धांत वेळ आल्यावर सिद्ध होतो. तसेच सगुणांचे जे ‘सत्य’ आहे, ते तर सत्य आहे. ते सिद्ध करण्याची गरज नाही. पण या विषयात कार्य कारण सत्य होऊ शकते.

स्पष्टीकरण :

या श्लोकात मांडलेला तत्त्वार्थ म्हणजे निर्गुण गुणी यांची एकरूपता विशद केली आहे. साखर गोड, पाणी द्रव, दूध पांढरे, हे सगळे गुण-गुणी संबंध सिद्ध आहेत. आपण आपल्या ज्ञानाने वेळोवेळी ओळखतो, तेव्हा शब्दाने विषय मनात स्वीकारतो. निरपेक्ष अपेक्षा हे आपले प्रमाण आहे. साखर म्हणून नाही, ती गोड आहे, म्हणून. गोडवा हाच साखरेचे स्वरूप असे म्हणता येत नाही, की ते सापेक्ष आहे. हे तत्त्व ज्ञानी मानवांच्या क्रिया -

कला ा आहे फेष्ट झा ा,ाेष्ट ाेष्ट त्राप प आ ाे. म्हप ू ा ज प ण्या ची प्रीक्रिया ाउत्ते/ह्ााे ाेवढ काेप ती दृष्टी सीा का रती, म्हप ाे कसे त्रा पू ा घ्या ाे, असा ाि ाा रआ ाा की ाा आे का ा उप योगी ा ड्ता े. हढ्ढ ाे, आ ाह्ह ाे एका ाि ाा र सीका रला ाार ा े हढ्ढ ाुळे ाुवी ाा ठरता े. ाि ाा र ाा देखील ाा ा ाेाप ा , ाा इेटाा पा ाा ाि. ाु ाच्या आ ाह्ह ाे ाा े ाा इेट्ाि सप योगी असता े, ठरता े. आ ाा ह्ह ाे म्हप ाे आ ाे का ा ाे व सूट्टे का ा ाे ाे ाहा ाा ा ाुाि ाा र ाा ाे. ाा आसा ाुाि ाा , वा ाा , आ ाहे , का ा ाी आ ाेा ाा रता ेाि ाा सी दू ाि ाहा ाे. आ ाह हेाि ाा आ ाहे आ ाा ाह हे आ ाु ाा ह्ा ाा .म्हप ू ाा सा का ाा ाा ाा र्ाह आ ाु ाा-ाा र्ा आ ाहे.

: ७६ : ाा र्ाथ हे ाुाि सद्धा ाा आ ाा ाा सि ाद्धा ाा ांाी ाा ढो ाा

ाि सद्धा ाेद्धाे ाु ाा : ाा र्ाा ाा ाा ाा ता ाक ाि ाा ाे ाा ाि ाा :।

ाि सद्धा ाेद ा ाा ाा र्ा ,ाि सद्धा र्ाा ाा ाा ाा ॥ ७६ ॥

आ ाा र्थ :

(इ ाा के ाा ाा हे ाा र) ाा र्ाा ाा गोष्टी के ाळहेतू ाा ाि सद्ध ाहे ाा ाा आ ाे ाा ाा ाे ाा र ाा ाा ाा ता ाक ाे दिस ाे/आ हे ता ाे का ाा ? म्हप ाे के ाा ळ आ ाुाा ाा ारा ाा ाा रे ाि सद्ध करता ाे त ाा ाा हि ाि कांा के ाा ळ आ ाा ाा ाा ा ाह्ा या ाे ाा र्ाा ाा तां ाी ाि स्वी ाा ाा ाा व रते आ ाा ाा ाा ाि ाा सा ाांच्या ाि रोधा ाा उ ाे आ हे. ाा ाा ाा ाि ाी आ ाा ाांचे (ाा त ाा ाा ाा) ाा ाि ाि रेठरेाा , ाे ाे योग्य ाा ाि.

स- घ र्थ ि ि न्चि F :

अि िसुंदर, अर्थ ि हि अशी ही कािव्यि आ हे. ि सूि े ि- त त ,िस्द्धी का र ि धी ि र केि ळ आ ुि ि ि, केि ळ आ ि ि ि यांचा हि उ ि योि ि हि. आ ि ि, आ ुि ि ि, अंह ि ि ि ि, त र्कि ि ि क, कार्य- कार्य-ि ि ि , का स्क-ि त ि अशा अि के गोष्टींिी ि मिि ि ि करुन ि ि- त्य ि ेषी हेऊन ि ास ि दृष्टी ि ि सुि त्त ि हण उचि ि होि .

कीि ि ि ीिाि ाि ी ि ी ि ृष्टी आ हे ती, त्यांि े ि स- र ि ि ि देखील अनेच िि ि ि स- स्था ि े आ हेत. ि त्येक कीि ि ह स- रि ि , त्या ि क्ष योि ि ि , त्या ि े ि ि -जीि ि , कार्य ि , यांचा हि िि ि र ि - हत्याचा आ हे. कधी इंद्रियांिी, कधी आ ुि ि ि ि, कधी ि र्क ि, कधी ि ुरुंच्या ि ि ह कार्य ि, कधी आ ि ि ांच्या अध्य ि ि ि, अशा ि कारे सूंदी िि द्धी, ि ि र्ण ि, ि र्कि ि श्चि ी करणे उ ि ु क ि ठरले. ि ुक ी, आ ुि ि ि, ि र्क आ ि ि ांच्या ि- हकार्याि ि ि ि ुि ड क ि ल ि ले.

आ ि र्शि ि एक दृष्टिकोण की केि ळ आ ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि ि हि, ह ि ोठ ि ि - त्वािक िि ि र आ हे. ि ि ि ि म्हणजे ि की केि ळ आ ि ि ि ि े र ि ि ि ि र ि ि र्कि ि ी, ि र्क ि ि, हे ि ु ि ि ि यांचा काहि उ ि योि ि हि हे पार ि ुस्ती ि ि ि ि ‘कुर ि ’ ि ि ि ि ि ि ि, ि ि ि - त ि ि ि ि. ि हेि ू, ि माि, ि ि, अनुि ि ि, ि र्क ि ुद्धी यांि स्वीकारि ि हि त. अशांनी ि ि ि ि ि ोि ि ि ख्या आ हे. त्यांच्या आ ग्रह त- कि ि ि ंच्या ि ुढे ि र्क ि ुद्ध ि र्कि ि ि िि ि रिष्टे ठरत आ हेत. ि ुद्धिि ि ि ि ांनी अशा ि काराची एक ि ुस्त की िि ि र ि ा र ि ारी ि ि ि ि ि क्ति किंवा िि शेि ि ि डळी केि ळ ि ि ि ि ाण ि ि ि ि , का हि केि ळगी ि ि ि ाण ि ि ि ि . ि ि ेक ाि स- रि ि ि ि ि ि - त ि ि ि णण्याची ि त्या ि े आ कलन करण्याची ि ी ज्ञ ि ाच्ची ि ीि ि अहे, िि ि ि ि ंदिस्त करण्या ि ि ते. ि श्चि ि ि कडील ि ि जेव्हा ि ि ि ि ू ि ुक्त झाले, ि व्हा ि ि िि ज्ञ ि ाच्या िि स्तीर्ण िि श्वा ि ि ि ेश करु शकले. िि ज्ञ ि अनेस ांि ि की माण ि ाची एक ि ृती स- ि ि े ि ोळे ि ि र्माण करण्याची आ ि े. स्वर्ि ि ि आ ि े कवि ि ि ि िि र्माण करणे/ि ि ि ि ह त्याि एक छंद, दुस- रे स्स ि ि ि ि याि रचौि ास स्के र ह्या ि स्त करत ि. अहंकार त्यांचा पा र ि ि . त्या ि ाध्क का ल ि ि ि ि हि, ला ू घा ि ि ि ही. ि ि ि ि ि ि ि ि, ि ुढारि, र ि कारी, ि ट, ि ि ट, र ाज अशी एक ि ि ि ि ि ि ि रकरतो. दुस- रे स ेरि ि ि , चौथ्या दर्जाि रहणे ि स्त करत ि. ि ुगी होऊन साखरखाणे ि स्त, ि ि हारी होऊन गवि ि खाणे ि ि स्त. ि त्येकाची

आ ा आ ा सी वो के (ा ा ल)ा रा .ा ा रा ा ा ई स ा ा ा सिद्धपूर्ण ा ा ा ा रआ ा ा ा ा ा ा
ा ा ा झा ते, ा झा ले ा ा ा. कुपी मा ा ा ा, ा सा ा र्श ा आ ा ा का ही करु श का ा ही. ह
एक न ा हुवी ा . ा ड ा खू ू ा ा टेली फोन , ा ा ा , टी .व्ही ., ा ा , ए.सी ., मोटा र ,ा ा ा ा इ.
ा ो ष्टी ा ा र झा ल्या .

“हे ा ा ो, ा ुम्ही ा अ रिहंत ा ा ा ा केले, ा आ ा ा आ ा सिद्ध झा ले ा ही . ता ा ठी
ा ा ा ा ा तुम्ही खू ा ा ा ा ा केली आ हे ा ा ा ह ऊ ा ा ा श्व र्य केली . ा ा ा का ा हे ा ा र,
ा ा ा कशा ा ठी, अा ा ा ा ा रही ता ा ल . अ रिहंत ा ा ा ा ा ा र ठे ा ा ा ा ा ा ह-ा ा ा ा
त्या ा केल . त शी दृढ ा धार ा केली . ा ा ा ा ा ा ा ा ू ,ा ा ा ा ा , एक न ा ा ा, आ ा ा ा रा ा
का ा ा ा ा ा ा ा आ ा ा दृढ ा ा स्वीका रल . शं ा ा ा , ा ा ा का ा ा ा ा ा ा ल्प ा आ ा ा
ा ा ा , ध्या ा ा ा ा ा ा र हिला ा ा अं ा ा : कै ा ा ा ा ा केले. ा ा ठी ा ुम्ही आ ा ा आ ा
आ ा ा . ा दा ा ा आ ा ा .

७७ : उा ा एक ा ा अवक ा ा ा ा ी ा ा ा ा

ा ा ा ा ा ा ा ा ैक ा ा , स्या द्धा ा ा ा ा ा ा ा ा ्।
अा ा ा ा ा क ा ेऽपु ा ा ा ा वा ा ा ा ा ा ुज ा ा ॥ ७७ ॥

अर्थ :

हेतू आ ि आ ा ा ा वे ा ा ा ा र एक न ा स्वी करल ा र हे ा ा ो, ता ा ा ा ा ा
ा ा ा ा ा ा रा ा ा ी आ हे ा स्या ा ा ा ा द्वेष करता ा , ा ा ा ा ही ा ,ा ा ा ा ा अा ा ा
(अा ा ा ा ा) ा ा एक ा ा ा ा ा ा ,ता ा म्हण ू न ा ा र ा ा हे.

स ा ा र्थ ा ा ा ा :

आ म्ही ा , अने का न्त ा ा ा म्हण ता वी हेतू, आ ा ा, अा ा ा ा ा ा ा ा ा , प र स्प रशी
क थ ा ा ा ा ा ा ा , क थ ा ि्च अ-ा ा ा ा ा आ हे हे आ ा ा म्हण ू न ा ा ा ा ही . ा ुम्ही ल ा ा ा
एक ा ा ा, ह ा ा , दु रा ग्रहा ा ा ी सिद्धकर ा ा ा ा ा अ हे ा ी अने का न्त स्वी का र ता ा ही. हे

िभो, कोण ताही 'एक न है िनश्चायक आहे, या िनल िनरशंक ना ही. फ अंहि िदआ क्ष ल सा क्ष करता ने आहे, ता ने केवळ सा ि ि म्हणून हेत ू आ म्ही ना ि ते. आ ा ि म्हण जे ना ि िकंवा ना िदर्श ि आहे आ म्ही ना ि ते. आ ा ि आ ता ना ही, हेत ू आ ता ना ही, का रण ि सा रे आ म्ही आ त्मा क्ष ू करू िन िन ि न ,करू िन िन अिन न ना ि ते.

आ त्मोि ि षीच्या पि ता ही 'आ ा च ' असे का ही ना ही. ि षे या ि षि ही पिश ना ही. ि ि सा ि ा ,आ त्मोि ि षी ,िकंवा वै त्याच्या ा गोष्टी ज्यांना आ ा ि आहेत ि रआ रू देत ,पण हे िभो, त्या ा सर्वां चे ि रआ ा ि सा मी आ हात. पूर्ण :ज्ञा ि -दर्शना ची उप ि षी (ा षी) आ ा पा ता ज्ञा ली आहे ता ना आ ा पा ता, खरे ि र, 'आ ा च ' असे का ही ही ना ही. ि पूर्ण ि िल ा हे ि र म कृज्ञा ि आ ि े ठ ी पूर्ण :ि िक ि ि ज्ञ त्या ने आ म्ही ा ि र अज्ञा नी मंडळी हे 'आ ा च ' ि 'आ ा च ' असे म्हण ते. पण आ ा त्या ज्ञा ि मूर्ख ला त रका ही ि अवा क ना ही.

: ७८ : रू र हेत ू ि आ ा ि यां ची िनर्दो षता

त्व ि र्भा णे य द्हेतो: सा ध्यं ि द्धे-सा िि ि ्।
आ प्ते त्व ि रि द्वाक्य ा ्सा ध्य मा ा ि सा िि ि ्॥

अर्थ :

त्व ता (कर्ि ि करणा र) ज रआ प्त ि सेल ि र त्या हे सांगणे हे हेतू ने िस द्ध केले पा िहजे िकंवा युक्ती ने िस द्ध केले जा ते आिण सा ि :आ प्त ि त्व ता असती ल ि र त्यांच्या द्वा रे ि ि ि ि िक्ष िक्ष होते िकंवा त्यांच्या ि ि ि ांच्या द्वा रे िस द्ध होते, ि आ ा ि सा िि ि म्हटले जा ते.

सा म र्थिन िवेच ि :

आ चा र्य श्री स्तुती करता ि -"हे िभो, आ पण सा क्षा त् ि षे उप िस्थ ि आ हा त ,आ त्या ह ी ची ि र ा ा पा रू ि ज्ञ ा ,उपदेश देण्या ची ि मू ि ी आ हे ता युळे सा क्षा उप िस्थ ि असे त्या ने आ त्या आ प्त ि मां ना िन ा ि रे ,िनःशंकपणे, सहृदा ि ने, आ ा ि त्व ि ी ने स्वी का रणे सहज शक्य आ हे का रण आ पली देश ना सं गा दक्ष आ हे असे का न मी आ हे सर्वि आ िस्ति ना िस्त ि आ ा च

श ब्दार्थ ग्र न्थ स मावेश करणा रे आ ता ली वीण आ हे 'ग्र थ ग्रश्न् ति म ि ि ि रेत त्, ि स्संदेह

स स 'आ हे. आ ता ली उपस्थि ती ह केवळ पूर्वक ळावरती न आ रे. मा क ि क ळ आ ा ण ा हि

आ हे. ा ण आ ता तय देश ोग क हे भा आ ा ा स रुपा ा पुरी ा रां से फ पू आ ा च्या साठी ा

केला. ा ेवढ ती देश ा अम्ही केवळ आ ा ा ा ा ा ा ा ते, तय देश ा ल गोष्ट स ा ेच्या हेतू ा

(क स ा िमां स) स्वी कार आ हेत. ती स रे ा स देश ा आ ा स ा ि स स्या ची आ हे

आ ा ा पू ा फ क र्ि-क स स स्या ा ा र्ण आ हे ा ा ा ह्या हेत.

: ७९ : अंतरंग-अर्थाचा एकाकार ा के

अंतरंगार्थैकारे, बुद्धिमान ा ा ा ा ा ा ा ल् ।

ा ा ण ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा क ा ा ॥ ७९ ॥

अर्थ :

हे ा भो, आ म्ही फ र श ब्दांच्या केवळ अंतरंगा ा असलेल्या अर्थाला ा ा ा ा दिले ा फ

बुद्धिमा न असे आ ा ा ा, ा र्क, आ ा ा, ा ा क र ले ा रतो स र बुद्धिमा न क ा स ा क र्थ ठरतो.

तुम्ही म्हणा ल की ह स र ा ा ा ा ा ा (खोटे ा ा ा) आ हे ा रवि बुद्ध ा ा ा ा ी क ख केल्या

विश ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा ा देत ा ण ा रना हि.

स ा र्थ ि वेचन :

हे ा ा ा हि मोठे आ क्षेप ा आ हे ा ा म्हण त ा- 'ा ी आ हे ना, ा ा ा ा ा ा ' ा ा ा

ा ा ा क ा ा ा ा ा ा हि ा ? ा ा ा ा ा अहे आ ा ा ा. आ ा म्हण त ा-ा भो, तुा हे

स रेरुपा स ा ा ा अम्ही आ ा ा ा अ ा म्हणू ा स्वीक र ले आ हे आ ा ा ा ा क्रुा ा द्ध ा ा च्या ा

ठरी आ हे ा ा आ ा ा ा 'ा ा ा ा ा ा ' बुद्ध उपस्थित करी ा आ हात ा ा ा ा ा ा

विस ा ा र ा ा ा ा ा ा ा ण्याच्या कसोटी ा रा उ ा र ा र, तो ा ल ा ा ा हि आ हे आ ा ा स ा ात्

उपस्थित असत ा र ा ा ा ा ा ी ा र्ण आ म्ही केली ा ा ी. ा ा फेवढ, हे ा भो, आ ा तय स ा से

विस ा ा ी, केली, ा ा ा ा ा ा पृथ्वी ा ा ा ा र उपस्थित ा ा ा ा, ा ेवढ ा र आ ा च्या स ा ख्या

हु द्धिा द्यांग ,ि ेि कांग ,न नीक्ष कांग आ ा न,ााप ,न न,आ ुन न,न कंइ. स ानंा आ ाेन घ्या न न ल गो.

ा कास्केिू न रे ाा न ण कोप ेे न न रान स ाा न प्या स से ा ाटप रे ा प न दो आ न ाा न ण ा ी न र्च केली आ हे ा ू अ रहंा न रउा रिश्र आ न ेत रा ाा न ण्य न ुद्द उा रिश्र इ ा ा न न न .ा प आ न स क्ष ् कुपी ेि अ रहंा ना हि आ हे म्हप ू न ैन ि न द्धांा ी ते ा ा न ण्द्धिा न सुि न्स ाा न प ू न ेपे आ ाश कआ हे

: ८० : के ळास क्ष नस न ांा एका न न्को

स क्ष नस ान ि हिपे र् दि ि हि न नाप्त ।

न स क्ष न न हो ुश ाा ि ह्न हो ुदे ा न :॥ ८० ॥

अर्थ :

हे ााो, न रास क्ष न स न हे के व्या िन स स म्हप ेि इ न स न आ हे, अा ना न ेि (एका ना न) त रा ाा स क्ष,हो ू, स ान ांनी ि न द्धि हि ा ना हि. का प ेि न द्धकर ा ी अम्ही ा ि ह्न केली आ हे ी दू ि न ठरेल न हो ू दे ा हि उत न न हेईल .

स न द्य र्थ ा न्चि न :

स क्ष ु्क न े न न न त्या न शरीर न न ााि ह्न म्ह ान. ी ा ि ह्न ि न द्ध करण्या स ठी का प े स्वीका स्ते ा हो ू हे ा .आम्ही न र हु द्धिा दे,ाा न ण्या दे,न हो ुका स्ी का स्ता रे ा न आ हे .ेि ्क अन न का म्हप ू की "ी न ि न द्ध ी न स न न,ी न आ ा न,ी न हो ू, ी न स द्य आ हे ेि ्क अन न का म्हप ू की "ी ि न द्ध ी न स न न,ी न आ ा न,ी न हो ू, ी न स क्ष आ हे" आ ा ेि म्हप प ख े ेि आ हे ा प आ म्हि न र आ ा ली ा रीक्षा ेऊा म्हप ेि ि न न दे ेा ी ि ि ि ि ी ा रीक्षा करुन ी देश न हो ू दे ा ेि, स क्ष दे ा ेि, स ान देषा ेि दू ि न ना हि ना , हे न ा सू न आ ा ली अ प न , आ ा ली न स हि न , ी स ा न , ि र्दे ा न स्ी का स्ता रेआ हे ा .आ ा ल्या देश ेी, उा देशा ंी ि र्दे ा न हि अ न्ह न ानि आ हे आ ा ी

ि सा केइ ुकता ि ी त्या ुळे ि . ज्ञा ा आ वि ह्ा अशा द्वैता च्या कल्पि ि ् अस्ति त्वा ा आ म्ही स्वी का रतो.

: ८१ : ि हिंसा अर्थात् हि एक ा ि ि कि

ि हिंसा ि ैि का ते ि ि ा ि ा ि ि ि ि ्या ् ।
ि ि ्धा का र्यसिद्धि स्या ्वि रुद्ध र्थ ि ि ि ि ि ् ॥ ८१ ॥

अर्थ :

आ वि , हे ि ि ो, के ळ ि हिंसा ा एक ा हि आ म्ही स्वी का र ा ही, का र ा त्या ुळे ि ि ा ि ा ि ा ही लो ि होईल . म्हण ि ि को ण ी ि ि ि ि ि ि ि ि ा ि (ि ि ा ि ा ि ि) ि ि रू ि ि करत ा ि , त्यां ि म्हण ण े हि ग्रा ह्य ठरेल .

स ि र्थ ि ि च ा ि :

ा कारिका ि ि ि क्षा ि अस्ति त्व ा ि ि का ी उ ि योगी आ हे, हे आ म ि सां ि ि आ हे . ि ि ि की का ही ि ुकी ची ि ि ि ि आ हे , ि ि ा रआ हे , हे आ म्ही ि ा ा ि ि ि ो. त्या शि वा ि आ ि ि आ ि ि , आ ि ि कथ ि , आ ि ली देश ा , आ ि ि आ ि ि , आ ि ली ि ि र्णा ा आ म्ही का ि ि रे ि ा ू श कू ? ि ो आ हे ि रत ा ा ूि ि ुक ीचे आ हे डॉक्टर अस ि म्हण ि ा ही की ि ुम्ही आ रोग्य ि ि , ि ि रोगी आ हा . ि ि ि र ि ी ि ण ि ि ि ि ी ि ण ि ा ण ि ि , म्हण ू ि ि उ ि ा र करत ो. आ म्ही अंत रं ग अस ो, ा ह्य अस ो, ि मा ि अस ो ा ि ि ा ि ा ि अस ो हे स ा ि ि ि कित्सा करण्या ा ि ठी स ा ि ि म्हण ू ि ा ि ि ो. एक ा ि ि अद्वैत , ि म्ह-अद्वैत ा ि ा स्वी का र ा ही . ि ी ि ि ि डळी आ त्मा च्या के ळ शुद्धत ि ा आ ग्रह ि र ा ि , का र्य का ि ि ि ि रे ा ी ि ा ही ि , ते हि आ म्ही ि ूर्ण ि ि ि ि करू ि आ ि े का ा ि ि स्वी का रू

: ८२ : उ ि ि आ त्मक ि ि एक ा त्य ि ि स्व ि ि ा

निरोधा न्मो भैक त्वं, स्यादयो क्न्या प्रतिष्ठिता ।

अय क्चैक न्वे पफ़ुत्कि र्यासऽप्य क्चिनि दृज्यते ॥ ८२ ॥

अर्थ :

हे प्रभो, फ़े नतत्त्वानी अ्से एका न्ता निर्म प्रमाण की अंत रंग पथरे, बहिरंग पथरे, या अया च्थ्र पथरे हे सारे पण आपल्या स्यादवाद सिद्धांताच्या विरोधात आहेत. म्हणून असा कोण त्तही एकान्तिक विचार आम्ही स्वीकारु शकत नाही.

स्पष्टीकरण :

हे प्रभो, आम्ही आपले अनुभव आसता ते, ज्ञो ज्ञो विचार, तर्क आणि स्यादवादाशी विसंगत पुळतात नाही, म्हणून फ़े सारखे विरोधाभास आहेत ते आम्हाला हितकर, शिव, स्वीकारार्ह नाही आहे. ज्या मुळे सत्य प्रतीतीत बाध होईल, म्हणजे आपल्या देशनेला दोष होईल, ते स्वीकारणे आम्हाला योग्य नाही. प्रत्येके आपापल्या फ़ैनांच्या अनेकान्त यावाद किती मोठे प्रतिष्ठा प्राप्त करुन देत आहेत. भावना न ज्यादी भक्ती करणारी आहे अशी द्वैतात्मक मांडणी स्वीकारल्याशिवाय आपण स्वीकार करणे शक्य नाही आहे का ?

आपले अंतरंग स्वरुप म्हणजे अनंत ज्ञान, दर्शन, सुख, वीर्य, सर्वज्ञता, निर्दोषता एकीकडे तर आम्ही भक्तांची अल्पज्ञता, सदोषता, दुसरीकडे. पण सर्व चैतन्य प्राणीमुळे फ़े अद्वितीय, आणि या सर्वसिद्धि प्रत्यक्ष दिसत आहे, तेही आम्ही मानतो नाही. म्हणजे त्या दोन्हीचा आम्ही अनेकान्तात्मक स्वीकार करतो. म्हणजे पहिल्या कारिकेत 'देवागमनभोयान, चामरादिविभूतय:' असे जे बहिरंग स्वरुप दर्शन आम्हाला घडले आहे, तेही आम्ही अनेकान्ताने स्वीकारतो, नाकारत नाही. फ़े सामान्यपणे (त्या त्या काळातील उपस्थित असलेल्या पुण्यवानांना सत्य स्वरुपात दिसले ते) प्रसंग फ़े आम्ही जाणले/पाहिले तेही आम्ही स्वीकारत आहोत.

: ८३ : दोन्ही प्रकारच्या एकान्तातील दोष स्वरुप

मा न-नि णेऽपेक्षा णां, नि ण णमारि र्त्त :।

न हि नि ण ऽपेक्षा णां, नि णं ननि नि न ते ॥ ८३ ॥

अर्थ :

हे अरिहंत जिन, आ ता देशनेत मा न नि न न मा ह्यान् मा मुळे ज्ञा न होते असे म्हटले आ हे. ते दोन्ही ज्ञा न प्रत्यक्ष आ हेत. तसेच नि ण न नि ण ण मा रहित मुळे सिद्ध होत नाही, म्हणून न र आ म्ही आ ण ण ला अ प न न तो.

स मा र्थ वि चा र :

येथे मा न नि न म्हण जे स-संवेदन प्रत्यक्ष, आ त्माचा ह री जी वे त न संवेदना ही रे न आ हे ती. ता मा न मे मा न आ त्मे अंत रंगी चैतन्य आ हे ज्ञा न आ हे आ णि सुखा दी न न न स्वस न होत आ हे सारे आंत रंग वि ष य हे रून आ हे ले दिसते आ हे, ते न मा ह्य विश्व म्हण जे आ त्मा भो व ता ली असंख्य ज्ञा नी, आ त न, आ त र ि नि का ण्ड ळ ण न ले ली आ हे, अनेक र जे, न मा ट, दे व-दे व ता, स मु-स श्री व सर्व स मा न लोक एकत्र आ हे ले आ हे, ते ति ति न ऐश्वर्य आ त्मे अत्यंत मो हरी न असे जे न न न र न आ हे ता न मा न हे ले आ म्ही मा ला ते ही ख रे आ हे.

असे अंत र्बाह्य जे आ त्मे ख रोख रे दि न न आ हे, ते मा नून आ म्ही आ त्मे रमा कर ज्ञा तो आ हेत. नि ण (सर्व मा न रहित न-आ केवल न) तसेच ता नि ण ला सखन मा र्ग नि र्माण करणारे अनेक न न न तां र मा ते ही दर्शन आ म्हा ला न ळे. आ न ही न कीर्ति च्या न मुद्धि मा ण म्हण ता न र ले व ला सा ते आ प ली द ला न ल्ली आ हे.

: ८४ : श्री न श ब्द प्रा ति सि द्धा

श्री न श ब्द: स मा त्या र्थ: स ज्ञा ता ला ब्दे नु-श ब्दा त्।

मा मा दि-मा त्रि -स ज्ञा च, मा मा दै: स्वै : नि मो धि त न न्॥ ८४ ॥

अर्थ :

आ ा प उत्कटाने ज्ञो जीा ा दसांगि तला आहे, तो जीा ा ष्द देखील अंा ी ो ा ु ा ,

ला क्ष ा ांनी लहि आहे ा ोत आ ाे ाे ांना ी वा ह्यकार्ााांत लहि ि कीरला आहे, अश

दोन्ही अर्थाला सूचि ा करणा ा आहे. का ा ा ा ाे एखा दे संज्ञ (ा ा) दिली ज्ञा ा ी अंा ा

ा ा हिा ा ो लहि ा आहे. ा ो ा जीा ा ष्दाचा भोा ी ज्ञो का हे ा ा ा ा आहे ाोही

आ म्हि ज्ञा ा ते.

स हार्थ ि ेचा ा :

हे ा ा ो, आ ा ा सांगि ते ली जीा संकल्प ,जीाि ा रा ा ि ह्याच ा ा ह्यांचो स

जी ा ा ा अंतः ा ीाल अतांत शुध्द, विशुध्द-ज्ञा ा ज्ज्ञा ा -ा ुक्त-ि ीाी आहे ा ु ा म्हणजे एकीकडे

ा ैकािक ा ु स ा ा दुसरीकडे त्या ा ा ीा ा िकर/ कषा ा ा मोह इत्यादिमुळे होणारी

अशुध्दता अशा दोन्ही ा कारे ा ाीा आहे ज्ञ ा े, शब्द ाे ा सूज्ञ ा ही ज्ञा ते. ता ा शब्दा े देखील

शब्द ा अर्थ ा ता ाे इा रा ा ह्याचेही ल्क्षा ा ोा ा. 'स ा ा ' शब्द ाोज्ञ ा ा की एकदा गोष्ी हे

अं ा ा स ,त ोा ऊा ा ौरे ा ह्यला तक्ष ा ो ा .

ा ोत आ ा खी एकि ि क्षेप ा ोठे ा ा ा ती ा ा अर्थपूर्ण आहे. ज्ञो शब्दाा ा स ा ज्ञा ाे, तो

स्रोत आसला किंवा केवळ कल्प ा ा ा आसला तरी ता ीही ा ा ोा ा आहे. शंकरााा ी

संसा रला ा ा ा म्हण ाा ,ज्ञे फास ाो ता लाहि ा ा ा म्हण ा ा , 'ा ा ा ज्ञा ाली' म्हणजे पैसा

ज्ञ ा ा ा ! ा ा ा म्हणजे ा ा आहे आ ा म्हणते. म्हणून जीा हे संसा रा ा ा ा ु का अशा दो

स रूपा ा आ ही ज्ञा ा ते.

: ८५ : संज्ञ व हेतू ा ीलदोाा ा ेि ा ा करण

ा ुध्दि-शब्दार्थ-संज्ञ ात ि स्तो ा ुध्दाा ादिा ा क:।

ा ुल्य ा ुध्दाादिा ोा ा स्य ,त्रा ा स्त्र ा तिर्लिि क :॥ ८५ ॥

अर्थ :

ज्ञ रकुपी म्हणतात की ा ुध्दि, शब्द, अर्थ हे सा रे शब्दज्ञ ा ा ा ा कअशा संज्ञ आहेत ,ा रा ा

देखील पूर्ा ा : स्व रे ा ाहे. का रण जीाशब्दाोक्षा जीा शब्दा ा अर्थ हा अधिक ा ा ा ह्यआहे. केवळ

फी ा न्नुध्दि किंवा पी ा श ब्द हे ा दार्थाचे स्वरू ा ि निश्चि ा करी ा नाही ा .िं ा न्नारि िंवा त्नकरण न
ा ो को ा केअस ो.

स्व ाच र्थवि वेच ा :

श ब्द, अर्थ ा स्ंज्ञा या ा ी ा ा धी ह्न भेद आ णि र्ास्व ष्ट करी ा आ हेत . 'फी ा' हा श ब्द आ हे (स्ंज्ञा). त्या च एकवि श ष्ट 'अर्थ ' आ हे. केवळ श ब्द हा म हत्त्वा चा ना ही ा र त्या तून स्व ष्ट होणार / ध्व नि ा होणार ा लक्षि ा अस णा र अर्थ म हत्त्वा चा आ हे श ब्दकोषा ा जो श ब्द आ हे, ा ो स म न्न स्व स्था चा , म्हण जे ि विशेष अर्थाचे ा ज्ञा ण ा ण र अस ो. जेव्हा तो श ब्द वाक्या ा ा कर्ता, कर्म म्हणू न ा ि ष्ट हो ा ो, ा ेव्हा त्या चा अर्थ स्वी नि ा ा स्व ष्ट अस ो.

श ब्द-ब्रह्मा चे स्वरू आ नोखे आ हे. श ब्दातू न म ा म त्वकारि हि होता ा ा ल ा ि तिही होता ा . का टी , म ा यही हे श ब्द ा ा स्ते (स जून म ण स स स्ते) व फा स ा णूक करतो. श ब्दाचा ा म ा र, भ क्ता ा स्तो ा रिणा ा होतो. श ि ष्टी दि ली की र ा ा ोतो. आ ो ी म ा ा लि ा र आ नंद होतो. अश ा स न्य श ब्दांना जो अर्थ आ हे, ा ो श ब्दा ेक्षा म हत्त्वा चा अस तो. मू ल खू ा रडू ला ा ले ा र आ ई त्या ला दूध ा ा जे. म्हण जे त्या रडण्या चे कारण ति ला भूक ला टो. ा ण ो टदुखणे, मुंगी ा ौरे चा ा ो अशी हि कारणे त्या ा स्व म वि ष्ट अस ू श कता ा . म्हणू ा श ब्दाचे अर्थ स्व म ा स्व स्था चे ा ि न्न स्वरु ा ा चेही अस ता ा . म्हणू ा श ब्द, अर्थ ा त्या ा सून होणा रे ज्ञा ा, हे कर्था चि त् ा ा ा वेही अस ता ा .

: ८६ : बोध कसा होतो ?

स्वक ृ - श्रो ृ - ा म ूणां, बोध वाक ा - प्रम :ृ ष्क्ा
ा ंता चे ा म ा ंती , ब्रह्य श्चे ा त्वशे ी त्वै ॥ ८६ ॥

अर्थ :

स्वक ा , श्रो ा ा ज्ञा ा यांचे ा ा वेण आ हे, (त्या ा अद्वैत ना ही) का रण ा र ा म ण े (वाक ा) ा ांत (खोटे, अस त्य) अस ल्या ा र ब्रह्य ही ा ांत , सादृश किंवा अाा त्व , आ ंा रिक ा स्तुस्थि ती वा ब्रह्य र्थ ा होणा रे ज्ञा ा अस ेा ी न्नेहि ा ांत ा ठरता ा म्हण जे खोटे ठरता ा .

स- घ ¥र्थ ि िवेच न :

फ्वेक्ष एखा दे ाक ा उच्चारले का ते ेवक्ष ोे ी ोष्ट आन ा ा. एक ा र ऐकपा र, दुन र े ाक ा उच्चा रणा र ा ि ि ने रे म्हण फ्े त्या ून स- घ का प ा पा र अर्थ. अशा ि ि घांच्चा ा ष ा ून ज्ञा ा िच ि न प्र क्दो प ने ा प होते. 'न ला ा पी हवे', असे ाक ा ोल पा र, ऐकपा र ा ह ा ह न ेला आहे, पा ा ला ा पी ा ा ते आहे, असे ज्ञा न, हे ी न ाटक म हत्वा चे आहे. ते ि ि ने ाटका ेा ळो ळेआ हेत. ा प त्या ून ा ा ज्ञा ारित्रिका ा ाएक ा न ने ा ा कआहे. ा प ते ा ाक ा (म रिेती ल) इंड्फ ा प ा ुढे उच्चा रले ा र ा ा ा आ हेल (ज्ञा न, क ा कर) ते इंड्फ ा पून का हे ा न न्फू श का ाही. म्हण पे शब्दा ाक ा का प ण्या ि ा ता ाा अभि्प्रा ा का प ण्या ि ा प ाता (ज्ञा न) ता क्या फ्ळ हाी. म्हण पे अर्था ा ोा होईल ा ाक ा स्वरे होे. ा ित्ति न डळे असे का हे सांा ाा ा की ता ा ित्तिांा का ा म्हणा ा े आहे, हे कळा ा हे. ा ा ने दुर्जो ा श ब्दा ा ा सा ा की ता ा ा ता ा ा ा कळा वी ा ाहे, अशी ा ा ंी ि ि र्मा प होते. ता ा ा ंी ा ुळे अर्थ - ा ा ंी ि होते. म्हणू ा ाक त्या ि ाक ेस- घ ा पे अर्था ा ज्ञा ा करून देणा र हाी ा.

: ८७ : श ब्द व ाुद्धि ा ा ा प

ाुद्धि - श ब्द - ा ा ा पकं ा ह्या र्थ ेन ति ा ऽन ि ।

न ता ऽन्ूा क ा रीने ,ा ुजन्ेऽर्थ प्ता ा विाु ।। ८७ ।।

अर्थ :

ाुद्धी, श ब्द, ा ा ा पक (स्वरो पा) हे सारे ा ह्या र्था ा रआा ा ून अन ा ा. ा ा ने च ा ह्या र्थ स- घ होा ा ने न ा र न ा ा न ता ा अस ता ा ा ंी का ा थ (ा ंडणी, ा ा ा) स- घ होा ाही. ा ह्या र्थ स- घ असे ल ा र स ता ा ा न्ेल ा र आन ता अशी ा ा ा ित्ति होते. म्हण पे न ता ा आन ता ा ा ंी ल फरक का प ा ा ते.

स- घ ¥र्थ ि िवेच न :

श ब्द हे दृश्न ा उा ा ा ा ा ा ले आहे. उा ा ा ा ि ि ि ा ा ा ा ि कप ा ि ा ा ा न ुा ोा ा सा ठी ा ेऊन ा ेा ि ा े, ा ने श ब्द अर्थाला न ुस- घ ा पे व्क ा करता ा. ोे श ब्दांचे फ्

ाहिरंग रूप आहे ते कसे ? ऋजु, मृदु, मंजूळ, मधुर, स्निग्ध, ओघवती असते. ती कशी आहे प्रसन्न करणारी आहे. शब्दांचे सौष्ठव, माधुर्य, ओज, तेज यांचे हे जे सामर्थ्य आहे, त्याचे कारण अनेक सामान्य शब्दांच्या योजनेतील कौशल्य. व्याख्येत निर्देश आहे शब्द, सोपे, सुबोध व सुयोग्य अर्थाचे एक असावेत. निरर्थक शब्द टाळणे, म्हणजे मौनालाही कधी कधी शब्द महत्त्व प्राप्त होते. आता बडबड, आलेल्या कल्पना पूर्ण न करता शब्दांचा साज. तर करुण असावे, मन असावे, हिंसकर, निंदाकर असू नये. हीच आत्म शब्दांची रीत आहे सर्वत्र आदर वाटावा असा. त्याचे कुपात्री होत नसेल. सत्याची स्पष्टता असावी जर कल्याण ज्याने होईल असे हित, प्रिय, मित शब्द असावेत.

अशा शब्दांनी सत्याचे मूल्य वाढते व आत्मसंतोष वाढतो आहे, अहिंसक वर्तन आहे, शोभा आहे, प्रिय आहे, निःस्वार्थ कार्य शब्द आहेत, सुंदर तेही कार्य आहेत, असे शब्द सुयोग्य अर्थाचे ठरतात.

: ८८ : दैव, नशीब यांची निंदा

दैवं वा धर्मसिद्धिशं दैवं पौरुषतः कथम् ।

दैवतश्चेदिसंशयः पौरुषं निष्फलं भवेत् ॥ ८८ ॥

अर्थ :

दैव (नशीब) हे जर सर्व धर्माचे सिद्धीचे कारण मानले, तर पुरुषार्थ कसा ठरेल. दैव ही (नशीब) सिद्धी करत असेल तर दुसऱ्या दैवाने मानवाचा पुरुषार्थ मोक्षाची सिद्धी कशी करेल? आणि पुरुषार्थ आपण करायचा नाही तर पौरुष निष्फळ ठरेल.

सन्मतिविचार :

अशी काही माणसे आहेत की ज्यांना नियती, दैव, नशीब यांच्यावर विश्वास असतो. पण त्या शब्दांचे रूप नैतिक, असत्य, अन्याय करणारे असते. अशा शब्दांनी, दुर्बल शब्दांनी तुम्ही कार्य सिद्ध करीत आहात? भाग्य मानणारे पुरुषार्थ नाकारतात, आळस करतात, भिऊन जातात, वृद्ध होतात, अशी दुर्बल मनःस्थिती, अकर्मण्यता वाढवून काहीही साध्य होणार नाही. जैनांचा जो कर्मवाद आहे तो पुरुषार्थाचे आत्म्याची ऊर्जा सतत निर्माण करणारे आहे ज

ाा न, दर्श न , स्तु त्ि , ीर्ी या ज्या ुणांनी ाप्ी ीवन सुखी होते, त्या न त्या ची आ त्मोन्न्नती कर्ा करते. तोच ुरुषा र्थ आ हे. तुम्ही काय ओढले नाहीत र दैव ाटणार कसा ? उघडे कसे ेणा र? सर्व ि ती तोंडे , उघडे स्व ती असेल र र उघडे, अशा दुर्ल क्ष ि त करो का ही ही होणा र नाही. ात्येक ी वा न आ ी र्त ि द्यमान आ हे. ाण ुरुषा र्थ , ाक्ता , ि व्यक्ती ना अभि व्यक्त कर ते ला तो, ही ी अभि व्यक्ती आ हे ती ुरुषा र्थ ि ना होत नाही. दैव , दैव , ईश्वर अशा गोष्टींना आ ध रा पुक ती ाल्ले उा योगी नाही.

: ८९ : पुरुषार्थाचा ही एक नवीन कोन

पौरुषा देव सिद्धिश्चेत् पौरुषं दैव तःकुत ः।

पौरुषा च्चेदमोघं स्या त्ताभ्यां पितृः पौरुषात् ॥ ८९ ॥

अर्थ :

केवळ पौरुषाने सिद्धिप्राप्ती होते असे मानले तर पौरुषाची उत्पत्ती कशामुळे? दैवाने पौरुष प्राप्त झाले असे एकांताने म्हणाल तर तुम्ही ाहिले कथन खोटे ठरते किंवा इ ाान पूर्ण असा पौरुषा ाा एकांताने प्रमुख मानल्यास पौरुषाला श्रेष्ठ होईल , अमोघ होईल . ाण असा अमोघ पुरुषार्थ ात्यक्षात दिसत नाही. खूप प्रयत्न करणारे असफल झालेले दिसतात. ाफ स प्रयत्न करणारे श्रेष्ठ ा ुरुषार्थी ठरलेले आहेत .

समर्थनीय :

काही मंडळी, पुरुषार्थाला श्रेष्ठ मानतात. सर्व सिद्धी, सफलता, ाश, स्थान ुरुषार्थाने प्राप्त होतात, असा एकांत ाचार करतात. आचार्य म्हणतात - "ुरुषार्थाने सर्व प्राप्त होते, असा एकांत ही चुकीचा आहे किंवा दैवा एकांत एकांत स्वीकारणे देखील चुकीचे नाही."

दैव म्हण जे कुणी एक अ स्तू न हे. त्या दैवा ची आ ज्ञा रकुणी का रख्या हे केली न हे. जे दैव न्ना न ेल न हे, न हत ,जा ण त ेल नाहि, त्या हे अ सि त्व न मान्य त ेल नही त्या च्येकडे एखादी र्व न त दया पी कशा ल? दैवा न र हत्या त ठेवू न ही भा रत न हे. ज्या तील न न न दो न ना ना स्त्या प्रवृती खूप क्रिय आ स त. खूप प्र त्न शील आ स त,. स रेति झ प्रि का ठेव घाटत. प्रा इच्या न न हे पुरुष त होत . क्रिया त कथा ति कं कका र्य ती प्रवृत्ती रा त. आ ज जो तिषि झा न न , का न ज्ञ न दरिच, न शो न न ति सत र हेता न दिस त, त्या न अशा प्रवृत्ती ही न ण से दिसून ेत न पुरुषी मणा धी जी रा न ,इन्ना स्तूक न र्जी न न आ हे, त्या न ह प्रश्नि न ेत.

दुस र भा र जैप प्रवृती न आ हे स्त्री, स्त्री त हें आ क्रम का र न त. उंच उंच आ कांक्षा न ज न त्यांच्या र ेत न हे. भीरस्त्र , हंत त न ,ति ब्र न नि प्रवृती , न्युख्य सी न त ह त्या जैप प्र ण न भा र आ स त. प्रत्येक पुरुष ज न ते ते स्त्री - पुरुषांच्या संयोग त. म्हणू न ज न केलल्या स्त्री-पुरुष न कमी-अधि का न ण न स्त्रीत्व न पुरुष तत्त्व केला रे न आ स त.

'न न त' न अतं न प्र न्नि आ र न स्त्री त्द, पुरे द न न पुर क त्द आ स ती न प्रका र 'त्द' प्रकरणा त दिले आ हेत. त्दनी न कार्याच्या संदर्भा न कधी पुरुष न स्त्री हेद न हे उदा न होतो. म्हण जे पुरुष हा का न न पुरुष न स त, न स्त्री ही देखील का न न स्त्री आ स त आ स न हे. न न त्द न द्रव्य त्द आ स त्या ति न्ही वेदांत न द सांगित ले आ हेत. म्हणू न सर्व न ण त पुरुष र्थ न ज्ञी ल आ स न हे. म्हणू न पौरुष न न न जो ति न र का ही लोक मांडता त ते आ पूर्ण आ हे. का त ति क्ही आ हेत एकांगी आ स त्या त र न र्थी न ही न हे.

म्हणू न आ न र्थ म्हण त न - केवळ पुरुष र्थ न जी न न सफल होत, आ स एकांति कि न न सी करु न का . पुरुष र्थ करणारे मंडळी, खूप प्र स्त्र क न ज न ण रे मंडळी आ स फल झा लेली दिस त न. खूप बौद्धिक न प्त अ हे प ण त न न न न न त रिश्र र हेत न न जे अल झा री आ हे ,फा स प्र त्न ही केलेल न स त, त रि त न न प्र न्न त हेत न, रा ज न न हेत न, र खूप ती हेत न. ह सो त्यांच्या जी न न न कशा मुळे त त? उत्त र देता ेत न ही , न ? त्याला तुम्ही दैव, न शीब, प्राक न न, प्रा रब्ध इ. अने क प्रका रे संबोधित. पुरुष र्थ करता ेत, त्या प्रमाणे 'दैव' करता ेत नाहि, दैवा च्या इच्छे न र सा र हेता ेत न ही. का न न न ति का रे न णू न न डी न न न आ रब्ध हे तो न न्युख्य संडी अस लेला ,र ज आ स लेला रस्त्या न र त ते. स्त्रि न र्ड झे ण्या च्या आ ोदर तो न न आ स तो, अधि का रे अस तो. स्त्रि न र्ड झा त्या न रत्या न न न र शीही ति न न स न हे.

म्हणून 'हटमांच्या' मानेही एक आणखी कारणीभूत आहे ते म्हणजे पुरुषार्थ, पुरुषांचे ज्ञान-धैर्य, पुरुषांचे विचार प्रकार यांचे काहीही उपयोगी पडत नाही. भारताची फाळणी झाली. हजारो लोक, ज्यांचे उद्योगधंदे होते, धैर्य होते, शेती होती, कारखाने होते, ते दुसऱ्या दिशेशी देशोधडीस लागले. बुद्धिमान, शस्त्रज्ञ, विचारवंत हतबल होऊन राहिले. ज्यांनी काहीही पुरुषार्थ, प्राप्त केलेला नव्हता, ते पाकिस्तानात सत्ताधारी झाले. अशा ज्या हटमांचे राज्य आहे, त्यात बौद्धिक कामे देता येत नाहीत.